

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

מבוא:

מתוך דו"ח הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד (להלן: "האמנה") הינה המסמך הבינלאומי המקיף והחשוב ביותר בתחום זכויות הילדים עד היום. האמנה נעשתה ב-20 בנובמבר 1989, ונכנסה לתוקף ב-2 בספטמבר 1990. האמנה נחתמה בידי ישראל ב-3 ביולי 1990 ונכנסה לתוקף, לאחר אשרורה (4.8.91), ב-2 בנובמבר 1991.

ערכה הייחודי של האמנה ביחס למסמכים בינלאומיים שקדמו לה בתחום זכויות הילד הוא בכמה היבטים:

המעמד המשפטי של האמנה

האמנה מהווה חלק מן המשפט הבינלאומי הפומבי. להבדיל מהצהרות בעניין ילדים אשר קדמו לאמנה, האמנה מחייבת את המדינות שאשררו אותה. על האמנה חתמו מרבית מדינות העולם, עובדה המחזקת כשלעצמה את ערכה בזירה הבינלאומית.

מעמדה המשפטי של האמנה בשיטת המשפט בישראל

האמנה אושררה על-ידי ממשלת ישראל. יחד עם זאת, אין באשרורה כדי להופכה לחוק ישראלי. האשרור על ידי הממשלה מקים את מחויבות המדינה לקיום הוראות האמנה, ובכללן להתאמת חוקי המדינה להוראותיה. יחד עם זאת, הואיל והאמנה אינה בגדר חוק ישראלי, לא ניתן לאכוף באופן ישיר את מרבית הוראותיה בבתי המשפט. אכיפה שכזו תיתכן רק אם הוראותיה יעוגנו כחוק. עד אז, משמשת האמנה עבור בתי המשפט מקור פרשני שעליו הם מסתמכים בפסיקותיהם. בשנים האחרונות צוברת האמנה תהודה הולכת וגוברת בישראל והדבר מקבל ביטוי בין היתר גם בפסיקת בתי המשפט הנסמכת עליה, ובראשם בית המשפט העליון, כמו גם בחקיקה חדשה הנוגעת לילדים.

יישום הוראות האמנה בחקיקה הוא העומד בבסיס כתב המינוי של הוועדה ומהווה את יעדה המרכזי. כאמור, הוועדה מונתה כדי לבחון את התאמת החקיקה הישראלית לאמנה, ואת הצורך בעדכונה ובהוספת חקיקה חדשה עליה, אשר תביא ליישום מלא של הוראות האמנה.

תחולת האמנה

האמנה חלה על כל "ילד" אשר על-פי הגדרתה הינו "...יציר אנוש מתחת לגיל שמונה עשרה, בלתי אם נקבע גיל הבגרות קודם לכן על-פי הדין החל על הילד" (סעיף 1 לאמנה), אשר נמצא בתחום השיפוט של המדינה (סעיף 2 לאמנה).

ערכה של האמנה מבחינה תוכנית

עיקר ערכה של האמנה הינו בביטוי שהיא מעניקה לשינוי בתפיסת מעמד הילדים בחברה ובזכויותיהם.

ביסודה, משקפת האמנה מעבר מתפיסה של הגנה לתפיסה של זכויות: הילד נתפס באמנה כסובייקט, כבעל זכויות, ולא כאובייקט.

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

הזכויות המוענקות לילד אינן מוענקות לו בחסד כי אם בזכות - בזכות היותו אדם וילד. כנגד אותן זכויות קמה חובה להורים ולמדינה לאפשר ולקדם את יישומן ואת מימושן.

נקודת המוצא של האמנה רואה בילד יצור אוטונומי הנושא זכויות וחובות. זאת להבדיל מהעמדה הפטרנליסטית שנהגה עד לאמנה, ששמה במוקד את ההגנה על הילדים ואת החובות כלפיהם, ולא את ההגנה על זכויותיהם.

האמנה מהווה מסמך קוהרנטי כולל של זכויות ילדים

לראשונה מעוגנת קשת רחבה וכוללת של זכויות של ילדים במסמך אחד, בעל תוקף בינלאומי מחייב, שיש לקוראו ולהבינו כמכלול. שלא כבעבר, צירפה האמנה לרשימת הזכויות שמהן נהנים ילדים גם זכויות שלא הוכרו כזכויות ילדים בעבר, הזכויות האזרחיות והמדיניות, ובכך הביאה בשורה חשובה לילדים.

הזכויות המעוגנות באמנה

ככלל, הזכויות המעוגנות באמנה נתונות לכל הילדים באשר הם ילדים ובאשר הם בני אדם, ואין הענקתן לילדים מותנית בכך שיהיו אזרחים, תושבים או בעלי כל סטטוס אחר. ניתן לעמוד על חלוקות שונות של הזכויות הנכללות באמנה וביניהן חלוקה לזכויות אזרחיות ומדיניות, כגון הזכות לחופש הביטוי או הזכות לפרטיות, זכויות כלכליות וחברתיות, כגון הזכות לביטחון סוציאלי או הזכות לבריאות וזכויות תרבותיות.

כמו כן ניתן לסווג את הזכויות לפי חלוקה המבחינה בין זכויות הנתונות לילדים כמו גם למבוגרים, וזכויות ייחודיות לילדים, המוענקות להם מפאת מאפייניהם הייחודיים. לגבי הזכויות הנתונות לילדים ולמבוגרים כאחד – עיגונן נערך תוך יצירת התאמות המבטאות את מאפייניהם הייחודיים של ילדים, ובמיוחד את כושריהם המתפתחים, המשליכים על אופן מימוש הזכות על ידם ולעתים אף על גבולותיה. התאמות אלו מובאות לעתים במישורן בהוראות האמנה, ולעתים נובעות מן ההכרח לפרשה כמסמך הוליסטי, שבו נקראים עקרונותיה לתוך כל אחד מסעיפיה. בין הזכויות הייחודיות לילדים ניתן למנות את הזכות לקשר עם ההורים, את הזכות להתפתחות ואת הזכות לחינוך.

תפיסת מרכזיות הילד באמנה

בנוסח הוראותיה, כמו גם בתוכן, מציבה האמנה את הילד במרכז בעת התבוננות בהחלטות, בפעולות ובתהליכים הנוגעים לחייו, ואף יוצאת מנקודת מבטו. באופן דומה לאמנה, ביקשה הוועדה בעבודתה להתבונן בדברים מתוך נקודת הראות של הילד, תוך התמקדות בטובתו, והדברים מקבלים ביטוי בהמלצותיה.

אחריות הילד לצד זכויותיו

ראוי לציין כי על אף הדגש הרב שהושם באמנה ובעבודת הוועדה על זכויות ילדים, הרי שבדומה לכל אדם, אף לילדים נתונה אחריות כלפי הזולת, הנגזרת מזכויותיהם. אלא שבשונה ממבוגרים, אחריותם של הילדים מותאמת לכושריהם המתפתחים בהיקפה ובתכניה. בדגש הרב המושם על זכויותיהם אין כדי לגרוע מאחריותם. תכליתו לבטא את ההכרה בזכויותיהם, הכרה שזכתה לביסוס רק בשנים האחרונות ואשר קיבלה ביטוי משמעותי באמנה, ועתה בעקבותיה, במסקנות הוועדה. בנוסף, חשוב להבהיר כי בצד ההכרה בהיות הילדים בעלי זכויות, מכירות האמנה והוועדה בהמלצותיה בחשיבות זכותם של ילדים להגנה המוענקת להם באופן המותאם להתפתחותם. על כן אין לראות במעבר לדיון בזכויותיהם כמותירם ללא ההגנה הנדרשת להם.

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

עקרונות האמנה

מקובל להתייחס לארבעה עקרונות מרכזיים באמנה:

- עיקרון השוויון (איסור הפליה) – סעיף 2 לאמנה.
 - עיקרון טובת הילד – סעיף 3 לאמנה.
 - עיקרון החיים, ההישרדות וההתפתחות – סעיף 6 לאמנה.
 - עיקרון השתתפות ילדים בהחלטות הנוגעות לחייהם – סעיף 12 לאמנה.
- בהקשר זה ראוי לאזכר גם את עיקרון הכשרים המתפתחים הקבוע בסעיף 5 לאמנה, המשקף תפיסת יסוד חשובה בהפעלתה. כן ראוי לעמוד על הדגש המיוחד שהאמנה שמה על כבוד הילד.

הואיל והאמנה מהווה מסמך הוליסטי, קוהרנטי שיש לקרואו כמקשה אחת, יש לקרוא את עקרונותיה לתוך כל אחד מסעיפיה ולראותם כחלים בעת יישום של כל אחת מן החובות המנויות באמנה, ומן הפעולות שנגקטות על-פיה.

הועדה (בראשות השופטת סביונה רוטלוי) מונתה בשנת 1997 על ידי שר המשפטים על מנת להציע כיצד לקלוט אל המשפט הישראלי את הזכויות המנויות באמנה הבינלאומית לזכויות הילד. במסגרת הועדה פעלה תת-ועדה לענייני חינוך. בשנת 2003 הוגשו המלצותיה, המקיפות שתי הצעות חוק. האחת הנה הצעה לתיקון והרחבת חוק זכויות התלמיד הקיים (משנת 2000), השניה הנה הצעת חוק חדשה, לשוויון ואיכות בחינוך.

אמנת זכויות הילד

"לחנך אדם להיות אוהב אדם" ממטרות החינוך בישראל

"עצות האהבה הטובה: אל תאהב את הרחוקות, קח לך מן הקרובות כמו שבית נכון לוקח לו מאבני המקום" (יהודה עמיחי "עצות האהבה הטובה")

מבוא

לתת זכות לצעירים וכל שכן לבוגרים, זו היכולת לאהוב, לכבד ולהקשיב לאחרים. זוהי זכות שיש להקנותה לכל אדם באשר הוא אדם. ילדים, אנשים צעירים ומבוגרים מחויבים לדעת, מה הן זכויותיהם, מדוע הן חשובות, ומה הן הדרכים לממשן.

על מנת להטמיע אורח חיים כזה זה בחרנו לטפח את התהליכים העוסקים במימוש זכויות הילדים המסמלות בעינינו ערכים מרכזיים, שאנו סבורים כי כל חברה חייבת לקחת בחשבון כאשר היא מארגנת ובונה את הסדרה החברתיים. הנחת היסוד האומרת שכל בני האדם שווים, מתייחסת לא רק לגזעים ומגדרים אלא גם ובמיוחד לילדים. כל בני האדם שווים ולכל הילדים הזכות לקבל יחס כבני אדם המכובדים בחברה, תוך שוויון בין אם הם בנות או בנים עם רגשות, רעיונות ורצונות משלהם. לכל המבוגרים והילדים הזכות לשמור על כבודם, על כבודו של האחר ובמיוחד על החופש שלהם. ילדים ומתבגרים שגדלו כנושאי זכויות יהיו אחראים יותר לזכויותיהם של האחרים, של הגדולים מהם או הצעירים מהם, יגדלו לאזרחות איכותית אחראית ומשפיעה. נושא זכויות הילד עוגן עד היום בסדרה של אמנות ומסמכים בינלאומיים, בחוזרי מנכ"ל ובחוק זכויות התלמיד בישראל.

המסמך הבינלאומי החשוב ביותר בתחום זה הינה האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, נחתמה על ידי ישראל ב-3 ביולי 1990 ונכנסה לתוקף לאחר אשרורה באוגוסט 1991.

האמנה אושררה ע"י ממשלת ישראל, והיא מחויבת להתאמת חוקי המדינה להוראותיה של האמנה.

זכויות הילדים מהווים קו מנחה למימוש הדאגה והאכפתיות שכל ילדה וילד יקבלו, מה שהם זקוקים (רגשית, שכלית, פיזית וחברתית) כדי להבטיח את התנאים האופטימליים להתפתחות שלמה ואיתנה של הילדים. כדי להבטיח זכויות ילדות וילדים, חשוב להתייחס לצרכים חברתיים, תרבותיים, רגשיים וקוגניטיביים ראויים ולקדם את שוויון ההזדמנויות לשני המינים במוסדות החינוך ובקהילה. אנו מאמינים שחינוך ראוי מנחה להטמעת זכויות הילדים כנושאי זכויות אדם.

חובת המדינה והחברה לממש אותם עבורם תוך תהליכי חינוך המעצבים מילוי מחויבות ואחריות של ילדים ומבוגרים. הזכות שלי, שלך ושלנו היא מקור האהבה, האדיבות ודרכי ההתנהגות הראויים שיימצאו בכל חברה אנושית, ואחריותנו, של המבוגרים והצעירים היא לשמור על זכותנו לקבל יחס אנושי ותומך מהאנשים מסביבנו יחד על האפשרות להעניק אותה לאחרים, באותה מידה שבכביש לא לוקחים זכות, אלא נותנים זכות. גם אנו המבוגרים צריכים לתת את הזכות לצעירים, כדי שאלה יכבדו את זכויותיהם של כל האחרים לצידם.

מעברים

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

המעבר **מתפיסה מגוננת** לתפיסה משתפת של הילד בתהליכים הקשורים בקביעת גורלו (כמו למשל חינוכו) הנה חדשה למדי. היא מלווה בשינוי בתפיסת הזכויות המגיעות לילדים מצד "עולם המבוגרים": בתפיסה ההגנתית, הילד הנו קטין חסר ישע שיש להבטיח את שרידותו באמצעות הטלת חובות שונות על ההורים ועל המדינה, כך שצרכיו של הילד יסופקו עד לרמה מוסכמת. **בתפיסה החדשה, המשתפת**, הילד נתפס כבוגר אוטונומי לעתיד, ששישוריו מצויים בהתפתחות מתמדת לקראת הבשלה. על כן יש להעניק לו זכויות משלו, הדומות באופיין לזכויות המבוגרים. ההבדל הנו בהיקף הזכויות המוענקות, ובתנאים המיוחדים שמתחייבים מהיותו של בעל הזכות עדיין ילד.

כיום בישראל קיימת מערכת חוק סדורה נקבעה עם חוק זכויות התלמיד שנכנס לתוקפו בשנת 2000 המפרטות את זכויות התלמידים במדינת ישראל והנתמכים גם על חוק כבוד האדם וחירותו. לפני כשנה סיימה הועדה מיוחדת במשרד המשפטים לבחון מחדש את מעמד הילד והתלמיד בישראל, הועדה התבקשה לבחון מחדש את מכלול החקיקה המסדירה את יחס החברה לילדים, לאור אשרור הממשלה את אמנת זכויות הילד משנת 1991.

על-פי המלצות הועדת **כל תלמיד זכאי לחינוך איכותי** על בסיס שוויוני כמפורט בחוק השוויון בחינוך, בית-הספר חייב לשתף את תלמידיו בהחלטות הנוגעות לחייהם, המורים והמנהלים צריכים להתייעץ עם התלמידים יותר ויותר, אפילו כשמדובר בענישת התלמיד- יש לו את הזכות להישמע.

פנקס זכויות התלמיד שחולק בשנה זו לתלמידי החינוך היסודי ממקד את הערכים הבסיסיים עליהם חייבים להיות מושתתים כל הקשרים החינוכיים בכל מוסדות החינוך והמשפחה. פנקס הזכויות מבטא את הזכויות הלגיטימיות של כל אדם צעיר או מבוגר, יחד עם תחומי אחריותו לגבי עצמו ולגבי החברה בה חי. הפנקס חולק בשתי שפות: ערבית ועברית, כך גם בכתב ברייל, כדי להטמיע תרבות אזרחית שווה לכל ילדי ישראל.

חוק עזר עירוני שהוסף בשנת 2000 הסדיר את זכות השמיעה של ילדים, וכוחם ליטול חלק במערכות הנוגעות להם בענייניהם.

זכויות האדם במכלול

חשוב לנו לראות את זכויות האדם כמכלול ובמיוחד למקד את החינוך בזכויות התלמידים כאנשים צעירים נושאי זכויות אדם. חשוב לזכור, כל אחד: מורה, הורה וילד אחראים לזכויות זולתם. עלינו אנשי החינוך לתת את הדעת לתפיסת פדגוגיה אחת המחנכת את הדור הצעיר בנושא זכויות ובעל אחריות אישית, אחריות חברתית ואף אחריות לאומית -בבגרותם.

הזכויות ותחומי האחריות שלנו כאזרחים בוגרים ושל הילדים כאזרחים צעירים הם החומר והלבנים שמהם נבנים תהליכים חינוכיים בתרבות דיאלוגית בין כל השותפים לחינוך הילדים והנוער.

אחד המניעים החזקים ביותר לדיון במעמד הילדים נובע מהתובנה שאנו אמורים לעבור מהגנה על ילדים לתהליכי חינוך למניעה בפגיעה בכבודם של אנשים צעירים אלו, מתוך הבנה שהם בני אדם שווים, אמנם צעירים יותר, אך אנשים צעירים שיש לאהוב אותם, להאזין להם, לתת להם במה לשיחה ודיון, להתחשב בדעתם, להסביר להם דברים ואירועים בגובה העיניים שלהם, להיות איתם ולא מולם או לצידם, לתת להם הרגשה ביתית תומכת, וכך ליצור אקלים חברתי וסביבה המקדמת רווחה נפשית ותחושת ביטחון של ילדות וילדים.

עלינו המבוגרים ללמוד לאהוב אותם כפי שהם, להעניק להם מקום בתודעה כאישיות תבונית חושבות, מרגישות ויודעות. ללמוד לאהוב אותם משמעו להקשיב לכבד להתייחס לדבריהם

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092
כתובת אתר המשרד www.education.gov.il/zchuyot :
E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

ברצינות, כאשר עקרון השוויון אוסר עלינו יחס שונה על יסוד שיקולים של דת, לאום, גזע, מוצא, מין וכיוצא באלה. הזכות לשוויון - וצידה השני, איסור ההפליה - מוכרות במסמכים בינלאומיים רבים שעוסקים בזכויות האדם. במגילת העצמאות של מדינת ישראל נאמר כי "מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע ומין".

הליכים הוגנים יביאו את הילדים והנוער **לאחריות ברמה האישית וברמה החברתית** והתנאים לקיומם: מידע זמין ונגיש - היכולת **להעניק להם מידע** הנוגע או משפיע על התלמיד והוריו, לדוגמא: לדעת את זכויות התלמידים, בשפה המובנת בכל גיל ובכל לשון.

השני, שידעו שהם יהיו **שותפים להליכים הנוגעים לחייהם** בבית הספר, בבית ובקהילה ויחוו את המוסד החינוכי בו הם לומדים כבית חינוך-חוויה אשר תטפח את אישיותם ואמונם, עם התמיכה שלנו: חום אנושי, תחושה ביתית, דאגה לרווחה רגשית: שימת לב לאינטליגנציה רגשית, תוך אישית ותקשורת בין אישית.

כאשר ניקח על עצמינו את טיפוח אסטרטגיות הוראה ברוח האינטליגנציות המרובות, נדגיש את קבלת השונות תוך טיפוח האחר, בהלימה לצרכים השונים, ונדע להקשיב גם למה שלא נאמר. רק על ידי חוויה שבה הילדים מרגישים כי דעתם היא חשובה, ונחשבת ע"י מבוגרים ובני גילם, הם ירכשו את היכולת והרצון להקשיב ולהעריך את דברי זולתם. כך בתרבות הישראלית והכלל עולמית - כדי **לדעת להעניק ולקבל יחס הוגן וכבוד מכל אדם, בכל מקום**.

כאן טמון ערך כבוד האדם וחירותו, שהוא בסיס אמיתי לדיאלוג עם התלמידים. זכויות התלמידים נמצאות ברובן בחוזרי המנכ"ל, מימוש הזכויות הללו הוא, אפוא, הטלת **אחריות על מערכת החינוך** להבטיח לתלמידים לעבור מהגנת על זכויותיהם למקומם האזרחי **כנושאי זכויות**.

אחריותנו לחירות הילד היא בעצם: האחריות לאחריות האזרח הצעיר האזרח הצעיר שחי בתוך מעגל האחריות הנוצר במפגש עם מבוגרים קשובים, משתמש בגבולות המעגל כעין משענת, אשר מאפשרת לו להרחיב את הדיאלוג והחירות שלו. המלה המתאימה באנגלית להרחבה זו היא Mastering זהו מעגל המובנות, מעגל השליטה, מעגל ההקשבה, מעגל המשמעות. מעגל שבתוכו הילד יכול להיות מאושר ולחייך. ומכאן **שאחריותנו לאחריות חיכוך!**